

УДК 330

В. Г. Федорова,
здобувач, Харківська національна академія міського господарства

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КЛАСТЕР»

Анотація. В статті дано визначення поняття «кластер», проведена часова систематизація його виникнення, запропоноване авторське тлумачення цього поняття

Annotation. Determination of concept «cluster» is given in the article, sentinel systematization is conducted his origin, offered authorial interpretation of this concept

Ключові слова: кластер, виробничий кластер, інтегроване об'єднання, мережева промислова група

Вступ

Господарські структури регіонів, що формуються на основі кластерів, - це модель конкурентоздатної та інвестиційної привабливої економіки, яка спрямована на забезпечення високого рівня та якості життя населення.

Кластерні або інтегровані об'єднання (локальні мережі) на сучасному етапі розвитку економіки країни формують специфічний економічний простір з метою розширення сфери вільної торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, а отже, виконують функції структуроутворюючих елементів глобальної економічної системи.

Актуальність теми статті пояснюється необхідністю систематизації, конкретизації та удосконалення визначення сутності і значення кластерів в умовах впровадження новітніх форм організації господарства в економіку країни та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають провідні українські вчені: В.Базилевич, С.Безвушко, І.Бураковський, З.Варналіш, М.Войнарченко, В.Гесць, Б.Губський, П.Єщенко, Я.Жаліло, Б.Кваснюк, Ю.М.Ковальов, С.Кримський, Д.Лук'яненко, І.Михасюк, А.Мокій, С.Мочерний, В.Новицький, Ю.Павленко, А.Поручник, Є.Савельєв, В.Савченко, О.Д.Серік, В.Сизоненко, С.І.Соколенко, М.Тимчук, А.Філіпенко, О.Шнирков та інші. Ці питання розглядаються в дослідженнях багатьох зарубіжних авторів, які заклали основи кластерної теорії, дослідили процеси кластеризації, окреслили ефективність створення, розвитку і стимулювання виробничих кластерів, зокрема в працях В.Бандурина, В.Гжегожа, С.Долгова, П.Жозета, Е.Леммера, А. Маршала, Ж.Мингалевої, М.Кігінга, Дж.Клетга, М.Портера, В.Прайса, Д.Радеби, О.Розенфельда, А.Ругмана, П.Самуельсона, В.Савченко, І.Пилипенко, Дж.Сороса, Свена, Превезера, С.Ткачєвої, Ю.Уеннопа, Фезера, Д.Якобса, Л.Янга та інших. Разом з тим, на нашу думку, не проведена чітка різниця між поняттями територіально-виробничий комплекс та виробничий кластер. Також важливим питанням лишається еволюція теоретичних підходів щодо визначення поняття «кластер», що значною мірою відобразила становлення даних форм господарювання у світі.

Постановка завдання

- окреслити поняття територіально-виробничий комплекс і виробничий кластер, охарактеризувавши їх спільні риси і відмінності;
- простежити еволюцію теоретичних підходів щодо визначення поняття «кластер»;
- сформулювати авторське трактування даної дефініції.

Результати

Кластери досить важко ідентифікувати, тому що багатогранність кластерів та їх невизначений харпак терн створюють для їх теоретичного і вузькопрактичного визначення, а також для їх методологічного обстеження.

Свого часу і в СРСР існували поняття «науково - виробничий комплекс» і «територіально-виробничий комплекс». Однак планова система та галузевий принцип управління економікою наклали жорсткі обмеження на їх діяльність [26].

У сучасній економіці ситуація якісно змінилась і на перше місце виходять кластери та системи взаємозв'язків фірм і організацій. Оскільки основна мета кластеру – підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоздатність його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів політичної підтримки. Звідси і головна відмінність кластера від територіально-виробничого комплексу – кластер максимально враховує ринковий механізм. При цьому кластер може бути ефективним тільки коли створюється за ініціативою знизу, коли самі підприємства для підвищення своєї конкурентоспроможності приходять до непохідності об'єднання в кластер [26].

Якщо порівнювати поняття «територіально-виробничий комплекс» та «виробничий кластер», то останній є сукупністю взаємопов'язаних виробничих підприємств та установ, що функціонують з спільною метою .

Перші теоретичні погляди на кластери спирались на галузеві комбінації, то сьогодні кластери розглядають як інноваційно-територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємовідносини між сферами виробництва, поширення технології, інформації, маркетингу.

Таким чином, щоб проводити дослідження кластерів і робити висновки існує потреба в більш точній концептуалізації того, що являють собою кластер або кластерні об'єднання та пов'язані з ними явища.

З англійської мови термін "cluster" переводиться як гроно, букет, щітка, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – "зростати разом". Кластер – це також, крім всього іншого, і математичний термін, що позначає фізично близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області. Подібне значення вкладається і в економічний зміст (визначення, поняття) цього слова.

Існує багато визначень поняття "кластер" як в зарубіжних, українських та російських наукових виданнях, які певним чином відбивають теорію і практику процесів кластеризації (табл. 1).

Термін «кластер» у різних країнах може мати різні значення, від невеликої мережі декількох дрібних підприємств, до «мега-кластерів», що охоплюють значну частину економіки певної країни [7].

Таблиця 1.

Теоретико – методичні підходи до визначення поняття «кластер»
(кластерного або інтегрованого об'єднання, мережевої структури та ін.)

Автор,	Рік	Визначення поняття
--------	-----	--------------------

джерело		«кластер»
А. Маршал, [7]	1980	Кластер (від англ. cluster – група, скупчення) – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних між собою компаній у відповідних галузях, спеціалізованих постачальників, а також причетних до їх діяльності організацій (університети, торгові об'єднання, агентства із стандартизації), що, конкуруючи між собою, водночас проводять спільну роботу.
М. Портер, [9, 10]	з 1990	Кластер (промислова група) – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного. Кластер – це системно організована група економічно взаємопов'язаних фірм, постачальників, суміжних галузей і організацій, які виникають у певних районах і країнах в цілях отримання конкурентних переваг.
Свен, Превезер, [25]	1996	Кластер – велика група фірм пов'язаних галузями в окремій місцевості.
Е. Ж.Фезер, [24]	1998	Кластер – не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які більш конкуруючі на основі їх взаємозв'язків.
С. Безвужко, [2]	1999	Кластер – об'єднання за територіальною ознакою схожих, пов'язаних між собою взаємодоповнювальних підприємств.
С. Розенфельд, [17]	2000	Кластер – концентрація фірм, які здатні виробляти синергетичний ефект з-за їх географічної близькості, навіть тоді, коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним.
Ж.А. Мінгалова, С.В. Ткачова, [11]	2000	Кластер – індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних технологічними ланцюжками та такими, що виступають альтернативою секторального підходу.
М. Войнаренко, [3]	2000	Кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють з науковими установами і органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції та економічного зростання регіону. Кластер – це неформальне об'єднання організацій і фірм, зв'язаних між собою технологічно й економічно за ознакою географічної близькості.
Я.Н. Дранев, [4]	2001	Кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів виробничої інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості.
В. Чужиков, [23]	2001	Кластер – конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію витрат у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову, як концентрація.
С. Соколенко, [21]	2002	Кластер або мережева промислова група – це група близьких, географічно взаємопов'язаних підприємств, та організацій, які з ними співпрацюють, спільно діють в певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямків діяльності і взаємодоповненням один одного.
М. Афанасьєв, Л. Мясникова, [1]	2005	Кластер – господарський блок, який включає фірми та організації, пов'язані випуском кінцевої продукції і географічним положенням.
Ю.І. Ефимичев, [5]	2005	Кластер – це, насамперед, форма мережі, оскільки близьке розташування фірм і організацій забезпечує наявність певних спільностей і підвищує частоту і силу взаємодії.
В. П. Третьяк, [22]	2006	Кластер – інтеграція підприємств, спеціалізованих в певному секторі виробництва і локалізованих географічно.
Ю.М. Ковальова, [7]	2007	Кластер – це локалізована територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, банківського, приватного сектору, освітніх закладів, органів влади та суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств/організацій, об'єктів інфраструктури, що характеризується виробництвом конкурентоздатних товарів або послуг, наявністю погодженої стратегії розвитку, спрямованої на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, на якій вона перебуває, і що має істотну соціально-економічну значимість для регіону.
І. Пилипенко, [12]	2007	Кластер – група географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей і підтримуючих їх інститути, розташовані в певному регіоні, які виробляють подібну або взаємодоповнюючу продукцію і яка характеризується наявністю кластера і їх співробітниками, за рахунок якого підвищується конкурентоспроможність кластера в світовому господарстві.

Н. Семенова, [20]	2008	Кластер – сукупність фірм і інших організацій, пов'язаних в певній виробничій області.
----------------------	------	--

** розроблено особисто автором*

На основі таблиці можна стверджувати, що зарубіжні і російські дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу при розгляді сутності кластеру на географічні ознаки та невід'ємність від конкуренції; а українські (сучасні) дослідницькі теорії кластерів акцентують увагу при розгляді сутності кластеру на об'єднанні фірм і інших організацій.

Як бачимо, приведені тлумачення кластерів мають сутнісну різницю один від одного, але кожне з понять несе в собі раціональне зерно. Наведені точки зору полягають на визначенні складових елементів кластера, специфіки взаємовідносин між його учасників, а також географічному розташуванні.

Аналіз вищезазначених тлумачень, аспектів і властивостей кластера виявило необхідність удосконалення категоріального апарату і дозволили сформулювати наступне авторське трактування даної дефініції.

Кластер – це система співпраці, щільно пов'язаних і територіально близьких підприємницьких мереж та організаційних структур (виробників, постачальників, споживачів, уряду, громадських, наукових та освітніх установ, об'єктів інфраструктури, технопарків), з метою організації, раціонального використання і нарощування виробництва продукції світового рівня (інноваційної спрямованості).

Висновки

Таким чином, умови сучасного господарювання потребують в чіткому розмежуванні між поняттями територіально-виробничим комплексом та виробничим кластером, тому що він максимально враховує ринковий механізм. Запропонована систематизація еволюції теоретичних підходів щодо визначення поняття «кластер» та авторське трактування даної дефініції.

Кластер підвищує коефіцієнт корисної дії компаній, що входять до його складу. Членство у кластерах і між фірмових мережах може збільшити продуктивність, рівень інновацій та конкурентоздатність фірм. В межах кластерних структур вдається поєднати два протилежних принципи – конкуренцію і кооперацію. Кластер залишається досить гнучким, щоб дозволити підприємствам-учасникам вільно конкурувати за розширення своєї частки в загальному обсязі продажу, в разі необхідності залучати нових членів, і водночас він організує, координує діяльність через спільне використання інформації, координацію планів та поточної діяльності [21].

Список використаних джерел

1. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьев, Л. Мясникова. // Вопросы экономики. - 2005. - №4. - С. 75-86.
2. Безвушко Є. Кластери та їх роль у відродженні економіки Поділля / Є. Безвушко // Перспективні дослідження. - 1999. - №2. - С.17-23.
3. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. - 2000. - №1. - С. 12-15.
4. Дранев Я.Н. Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России./ Я.Н. Дранев. - М.: Сканрус, 2001.
5. Ефимичев Ю.И., Захаров И.В. Промышленные кластеры и экономический рост // Вестник Нижегородского гос. Ун-та им. Н.И. Лобачевского: сер. Экономика и финансы. -2005. - №1. - С.15-18.
6. Кластерная политика как инструмент региональной политики: Презентация доклада (PowerPoint) // <http://www.csr-nw.ru>.
7. Ковальова Ю.М. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю.М. Ковальова // схід. - 2007. - №5(83). - С.9-13.
8. Колодинский С.Б. Рационализация кластерных структур инновационного развития региона / Материалы IX Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы инновационной деятельности», Симферополь, 2004. - С. 68-71.
9. Марков Л.С. Экономические кластеры: понятия и характерные черты // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых: Сб. науч. тр. / Под ред. В.Е. Селиверстова, В.М. Марковой, Е.С. Гвоздевой. - Новосибирск: ИЭОПИ СО РАН, 2005. - Разд. 1. - С. 104.
10. Маршалл А. Принципы экономической науки. - М., 1993. В 3-х т. - Т.1
11. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж.Мингалева, С. Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - №5. - С.97-101.
12. Пилипенко И. В. Кластерная политика в России / И. В. Пилипенко. // Общество и экономика. - 2007. - №8. - С. 28-64.
13. Портер М. Конкуренція: Пер. с англ. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. - 496 с.
14. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран: Пер.с англ. - М.: Международные отношения, 1993. - 896с.
15. Посібник з кластерного розвитку [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.sme.ukraine-inform.org.ua.
16. Производственные кластеры и конкурентоспособность региона [Текст]: монография / колл. авт. под рук. Т.В. Усковой. - Вологда: Ин-т социально-экономического развития территорий РАН, 2010. - 246 с.: ил. ISBN 978-5-93299-149-7.
17. Розенфельд С. Внедрение кластеров в экономику / Пер. с англ.: Учеб. Пос. / С. Розенфельд. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. - 418 с.
18. Савченко В. Формування кластерів у регіонах на сучасному етапі / В. Савченко // Сіверянський літопис. - 2008. - №4. - С. 170-175.
19. Семенов Г.А. Кластери підприємств як передмова активізації розвитку регіональної економіки / Г.А. Семенов. О.С. Богма // Економіка та держава. - 2006. - №4. - С. 11-13.
20. Семёнова Н.Н. Наука как фактор глобализации. / Н.Н. Семёнова // Наука в условиях глобализации. М.: Логос, 2008.
21. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. - К.: Логос, 2002.- 646 с.
22. Третьяк В.П. Кластеры предприятий: пути создания и результативность функционирования. / В.П. Третьяк. - М.: Август Борг, 2006.-132 с.
23. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання / В. Чужиков // Вісник УАДУ. - 2001. - №4. - С. 160-167.
24. Feser EJ. Old and New Theories of Industry Clusters. - London,1998.
25. Swann G.M.P. and Preveser M. A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. - Research Polisy, 1996.
26. <http://www.tribuna.org.ua>

Стаття надійшла до редакції 29.08.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"